

अभ्यासः

मौखिकः

प्रश्न 1. निम्नलिखित शब्दों का शुद्ध उच्चारण करें—

गङ्गायाः	गङ्गायाम्	गङ्गाया
लतायाः	लतायाम्	लतया
सीतायाः	सीतायाम्	सीतया
अयोध्यायाः	अयोध्यायाम्	अयोध्यया
गीतायाः	गीतायाम्	गीतया

(ख) शब्द	द्वितीया (एकवचन)	तृतीया (एकवचन)	पंचमी (एकवचन)
जल	जलम्	जलेन	जलात्
फल	फलम्	फलेन	फलात्
दुग्ध	दुग्धम्	दुग्धेन	दुग्धात्
ग्राम	ग्रामम्	ग्रामेण	ग्रामात्
विद्यालय	विद्यालयम्	विद्यालयेन	विद्यालयात्

लिखितः

प्रश्न 2. कोष्ठ में दिये गये शब्दों से तृतीया विभक्ति का रूप देकर रिक्त स्थानों को भरें—

जैसे—सीता रामेण सह वनम् अगच्छत् (राम)

(क) मोहनः सह विद्यालयं गच्छति। (सोहन)

(ख) लता सह वाटिकां गच्छति। (सीता)

(ग) सीता सह पुस्तकं पठति। (गीता)

(घ) रमेशः लिखति। (कलम)

(ङ) मुकेशः सह खादति। (मित्र)

उत्तर—(क) मोहनः सोहनेन सह विद्यालयं गच्छति।

(ख) लता सीतया सह वाटिकां गच्छति।

(ग) सीता गीतया सह पुस्तकं पठति।

(घ) रमेशः कलमेन लिखति।

(ङ) मुकेशः मित्रेण सह खादति।

प्रश्न 3. सुमेलित करें—

(i) कृषकः (क) प्रवहति।

(ii) छात्रः (ख) उपचारं करोति।

(iii) चिकित्सकः (ग) कृषिकार्यं करोति।

(iv) गङ्गा (घ) भवनम्।

(v) विद्यालयस्य (ङ) पठति।

उत्तर—(i) कृषकः (ग) कृषिकार्यं करोति।

(ii) छात्रः (ङ) पठति।

(iii) चिकित्सकः (ख) उपचारं करोति।

(iv) गङ्गा (क) प्रवहति।

(v) विद्यालयस्य (घ) भवनम्।

प्रश्न 4. मंजूषा में से सही शब्द चुनकर रिक्त स्थानों को भरें —

सन्ति, बहूनि, पवित्रतमा, पातयन्ति गंगाजलम्, प्रभवति, गंगाजलेन।

(क) गंगा हिमालयात् ।

(ख) नदीषु गंगा अस्ति।

(ग) गंगातटे नगराणि।

(घ) जनाः पिबन्ति ।

(ङ) कृषि-भूमेः सेचनं भवति।

(च) जनाः मलजलानि गंगायां ।

उत्तर—(क) गंगा हिमालयात् प्रभवति ।

(ख) नदीषु गंगा पवित्रतमा अस्ति।

(ग) गंगातटे बहूनि नगराणि सन्ति।

(घ) गंगाजलम् जनाः पिबन्ति ।

(ङ) गंगाजलेन कृषिभूमेः सेचनं भवति।

(च) जनाः मलजलानि गंगायां पातयन्ति।

प्रश्न 5. निम्नलिखित शब्दों का वर्ण-विच्छेद करें—

जैसे—रामः - र् + आ + म् + अः

गंगा हिमालयः, गोमुखम्, नगरम्, भवति।

उत्तर—गंगा—ग् + अं + ग् + आ।

हिमालयः—ह + इ + म् + आ + ल् + अ + य् + अः।

गोमुखम्—ग् + ओ + म् + उ + ख् + अ + म्।

नगरम्—न् + अ + ग् + अ + र् + अ + म्।

भवति—भ् + अ + व् + अ + त् + इ।

प्रश्न 6. निम्नलिखित विषयों पर संस्कृत में पाँच-पाँच वाक्य लिखें -

हिमालयः, विद्यालयः, दीपावली

उत्तर—हिमालयः - हिमालयः पर्वतेषु उन्नततमः अस्ति। अयं भारतस्य उत्तरदिशायां अस्ति। हिमालयात् गंगा निःसरति। हिमालयः भारतस्य रक्षकः अस्ति। हिमालयस्य रक्षणे भारतस्य रक्षणम्।

विद्यालयः - विद्यायाः आलयः विद्यालयः कथ्यते। विद्यालये छात्राः पठन्ति। विद्यालये शिक्षकाः पाठयन्ति। विद्यालये छात्रान् अनुशासनस्य पाठं पाठयति। विद्यालयः ज्ञानकेन्द्रः भवति।

दीपावली—दीपावली हिन्दुनां प्रमुखं पर्वं भवति। अस्मिन् अवसरे जनाः स्व-स्व गृहं दीपैः सुसज्जितं कुर्वन्ति। जनाः लक्ष्मी-गणेशयोः पूजयन्ति। जनाः मिष्टानं वितरन्ति खादन्ति च। महिलाजनाः अल्पनां कुर्वन्ति।

प्रश्न 7. उत्तराणि लिखत—

प्रश्न—

(क) भारतस्य पवित्रमा नदी का ?

उत्तर—भारतस्य पवित्रमा नदी गंगा ।

प्रश्न—(ख) गंगा कुतः प्रभवति ?

उत्तर—गंगा हिमालयात् प्रभवति ।

प्रश्न—(ग) अस्याः जलं कीदृशं भवति?

उत्तर—अस्याः जलं पवित्रं भवति।

प्रश्न—(घ) शुभकार्येषु कस्याः जलस्य आवश्यकता भवति ?

उत्तर—शुभकार्येषु गंगायाः जलस्य आवश्यकता भवति ।

प्रश्न—(ङ) अधुना जनाः गंगाजलं किं कुर्वन्ति ?

उत्तर—अधुना जनाः गंगाजलं प्रदूषितं कुर्वन्ति ।